

TRENCSENYI LÁSZLÓ

A "LEGKELLEMESEBB SZIMFÓNIA"

Ez az írás egyetlen Makarenko-modatról szól.

Ugyan szerzője nem Makarenko-filológus, s a tanulmányban sem vállalkozik a szövegkörnyezet összefüggérendszerének felfejtésére. Egyszerűen arról van szó, hogy a Makarenko-mű frappáns, ugyanekkor kevésbé ismert "topozának" tartom, érdemesnek arra, hogy a szóban forgó gondolat jelen legyen napjaink pedagógiai közgondolkodásában.

A mondat nevelők és növendékek kapcsolatáról, természetesen a közösségről és az önkormányzásról szól.

Mielőtt az elemzéshez hozzákezdenék, elengedhetetlen egy rövid — bizonyos vonatkozásokban szubjektív — kitérő.

A szóban forgó mondat — hitem szerint — napjaink nevelési helyzeteiben igen jól alkalmazható tanítás összefoglalása. Ám a gondolat — hasonlóan a Makarenko-tanítás más, alapvető gondolataihoz — nem alkalmaztatik ma, nincsen jelen napjaink mindennapos pedagógiai gondolkodásában (legfeljebb a filológusok ezoterikus csemegéjeként). Ennek több oka van. A legfontosabb mégiscsak az, hogy a modernizáció bizonyos fokán egyszerűen megváltozott általában a tanításhoz való viszony. Az embereket nem annyira a "tanításban" megjelenő, testet öltő gondolat, nem az "ige" érdekli, hanem a gondolkodásmód. Ha van a klasszikusoknak továbbélő tanulsága, az ma sokkal inkább a gondolkodó személyiség és konkrét valóságának viszonya, a valóság faggatásának, értelmezésének módszere. A klasszikus életműve tehát nem receptjeivel gyakorolhatást az utókorra, sokkal inkább a maga konkrétságára "visszamentsze" kínál gondolkodási, sőt — bármily paradoxon — elvonatkoztatási mintát, s egyúttal kínál a "tanítványnak" is, a tanítással ismerkedőnek megkerülhetetlen — egyben izgalmos, nemkülönben vonzó — kreatív feladatot: elvégezni azt, amit egy "tanítómester" se végezhetett el: az új konkrétságra, az új realitásra adaptálni a klasszikus általánosításokat.

A történelmi távlat tudomásulvétele ugyanekkor nemcsak azzal az igen különböző érzelmi felhanggal tudomásul vett tapasztalattal jár, hogy a legvon-

zőbb doktrína sem válik a valóság forgatókönyvévé. Szemléletesen, meggyőzően ágyazza az életművet tendenciák, hasonló kiindulásból induló, majd együttthaladó, esetleg elágazó, más esetben egészen másfelől induló, mégis közelbe érő elődök, kortársak, utódok közé. A szovjet húszas évek pedagógiai pezsgéséről, mondjuk egy Sackij-kommunáról szerzett újabb tudásunk nem kicsinyíti Makarenko jelentőségét, sőt éppen azt igazolja, hogy nem valami egzotikus gondolatrendszer megalkotója volt a Gorkij-telep világosan, érzékletesen, átütő erővel fogalmazó, a problémákat telibe találó vezetője, hanem a széles értelemben vett történelmi korszak megannyi kihívásának pontos megválaszolója. S erre hívják fel a figyelmet a nemzetközi összehasonlítások is. Makarenkóról nem lehet beszélni egy Janusz Korczak, egy Celestin Freinet nélkül. De az önkormányzó közösségnek megannyi hasonló vonása törvényszerűen bukkan fel a Gorkij-telep és a pedagógiai történeti tudatunkban egészen távolra "skatulyázott" Neill vezetete Summerhill között. Sőt nem lehet Makarenkóról beszélvén nem gondolni Karácsony Sándorra, Mérei Ferencre, a NÉKOSZ-ra, vagy akár a hárshegyi gyermekotthont építő Sztihlo Gáborra.

Mégis úgy vélem: ez a jelenség, tehát a közgondolkodás történetibb és kreatívabb viszonya a klasszikusokhoz nem magyarázza kellőképpen a Makarenko-amnéziát.

Van itt lényeges nemzedéki különbség is. Nem egyszerűen nosztalgia, vagy az emlékezet kényelmessége mondatja ma is a Délszigetben közreadott interjúban Gulyás Györggyel Békés-Tarhos jubileuma kapcsán, hogy vállalkozásának a "kodályi zenepedagógia, a református kollégiumi hagyományok mellett harmadik pillére a makarenkói munkaiskola" volt. A 40-es évek második fele hazai pedagógusainak legjava az önmagára ismerés örömeivel találkozott a makarenkói művel.

S napjaink pedagógusai? Félek, hogy alább leírt egyedi tapasztalataim általánosíthatók. Tíz — egyébként az iskola megújulása irányában tájékozódó — pedagóguskollégával folytattam beszélgetést a centenáriumi események kezdetén.

"Miben látják Makarenko korszakmeghatározó jellegét?" — tettem fel a kérdést. Az első tétova válasz a tűrelmet illette; azt, a bánásmód dimenziójában megjelenő taktikai érzéket, hogy az "alkalmas pillanatban kell beavatkozni", hogy érlelni kell a konfliktust az akcióra érdemes kifejtett állapotaig. (A kolléga egyébként jól ismerte a Hősköltemény kulcsepizódjait.)

Ezután hosszú, mondhatni kínos szünet következett. Majd a társaság emi-nensének valami felderengett a főiskolai előadásokból:

— Hát az önkormányzat és a közösség!

Ennek taglalásába kezdünk. Én — a beszélgetés vezetője — örültem, hogy mégiscsak "révbe jut a beszélgetés". Mindezek után a következők derültek ki. Igyekszem szó szerint idézni:

— Az önkormányzat azt jelenti, hogy szigorúan kell követelni a tanulóktól, különösen eleinte, s nem tartozunk magyarázattal, indoklással a követelések értelme, érdekrendszerére felől.

— A közösségről szóló tanítás pedig azt jelenti, hogy a közösség "rétegződik". S nekünk nem kell mindenkivel foglalkozni, hanem csak azokkal, akik elfogadják célkitűzéseinket. Sőt van olyan réteg is, amelyről lemondhatunk.

Hátborzongató interpretációk! Nemde? Ugyan milyen pedagógia s milyen társadalomkép gyúrta ennyire ellenkezőjére a gondolatokat? Milyen aktuális kihívások keresnek hamis igazolást? Mindezek után nincs mit csodálkozni azon, ha a napisajtóban Makarenko neve rendre, szívósan és kizárólagosan ama pofonnal mint a "tanítás" lényegi mozzanatával összefüggésben jelenik meg.

A bemutatni ígértem mondat az 1956-ban megjelent Makarenko művei kiadás 1. kötetében, a Pedagógiai Hősközlteményhez csatolt "elő munkálatok" elnevezésű függelékben, a kiadó által adott címet viselő fejezetben (III; A pedagógusközösség élettartama), a 629. oldalon olvasható:

"A régi és a fiatal nevelők váltakozó ügyelete a legkellemesebb szimfonikus zene a gyermek-munkatelepek életében."

Ha Pataki Ferenc több ízben is joggal óvja a Makarenko-olvasókat a somás megfogalmazások túlértékelésétől, akkor sem tekinthetünk el attól a tényről, hogy a "kellémes" jelző megkapta a szuperlatívuszt.

Arról van szó — ezt aztán a mondatot követő történet tanulsága is megerősíti —, hogy az idősebb nevelő határozott fellépésével, biztos intézkedéseivel az intézményi közösség egészének tradícióit, normáit képviseli, míg a fiatal nevelő újoncként viselkedik az ügyeletes szerepében, akit egyenesen a növendékek tanítanak meg a normákra, tradíciókra. Makarenko mindkét szerepvállalást funkcionálisnak tartja, a kétféle szerep együtt alkot rendszert. Figyeljünk a szövegre: a váltakozás dicséretéről esik szó benne! Hiszen a növendékek szerepe is váltakozik. az első esetben ők a tanulók, ők tanulják a normákat, tradíciókat, míg a második esetben ők a tanítók (a felnőttekhez, hivatásos nevelőkhöz fűződő viszonyban is).

És ez már annak a szemléletnek tanulsága, mely szerint a szuverén közösség színe előtt vannak szerepek (s nyilván vannak jogok és köteleességek), melyekben a közösség tagjának összetevője a determináns, s ehhez képest másodlagosak az életkori különbségek, illetve a tanítási órákra kialakult egyezményes játékszabályok. (Ezt a szemléletet nem törvény írja elő, hanem

mindig a konkrét közösség kohójában formálódik.) Ez pedig valamennyi iskola-közösségi vállalkozás elemi tanulsága. Ha közösségről beszélünk, annak elengedhetetlen jegye a növendékek és nevelők szimmetriája, másképpen jogegyenlősége a közösség saját maga teremtette alkotmányosság alapján szimmetrikusnak, jogegyenlőségre utaltnak nyilvánított esetekben. Alighanem a közösség fejlődésével az ilyen esetek mértéke terjeszkedik, de sohasem indul nulláról. A közösség fejlesztésének kezdeti, ún. zérópillanatában is vannak helyzetek — Makarenkónál is így volt —, ahol ez egy pillanatig nem kétséges.

Ebben hasonlítanak egymásra a Gorkij-telep és Summerhill, a varsói Internátus, a vence-i iskola, a hárshegyi Gaudiopolisz, Tarhos, a népi kollégiumok, a Kertész utca és más pedagógiai közösségi vállalkozások.

Nem feltétel nélküli tartozéka a modern iskolának ez a szimmetriát, jogegyenlőséget kifejező viszony. A neveléstörténet szocialista változataiban is kimunkált olyan iskolakoncepciókat, mely nélkülözi ezt. (Oktatási törvényünknek is — realista módon — a különböző érdekek létezésének elismerése, a tanulói érdekérvényesítés mechanizmusának szorgalmazása a kiindulási alapja, szemlélete nem ostromolja a hagyományos aszimmetriát a nevelő—növevényviszonyban.)

De egy tény: közösségről, iskolaközösségről, közösségi nevelésről beszélni, nevében koncepciót formálni a fenti konzekvenciák végiggondolása, vállalása nélkül nem lehet! Az már egy "másik zenemű" lenne! A "legkellemebb szimfóniáról" szóló tétel erről beszél.

Záradék

Ezen írás fogalmazásával egyidőben dolgoztam fel egy olyan kérdőív válaszait, melyen fiatal és idős tanítók pedagógiai kultúrája közti különbségről vallottak. Az idős kollégák majd minden vizsgálati szempont esetében kitűntek élettapasztalatuk adta bölcsességükkel, toleranciájukkal egészen extrém — extrémnek tűnő — pedagógiai megnyilvánulások iránt (a kérdőíven pedagógiai helyzeteket kellett értékelniük). A fiatalok hevesen elhatárolták magukat olyan szerepmegvalósításoktól, amelyek kicsit is eltértek a klasszikus-tradicionális pedagógusmagatartás gesztusvilágától. Kivéve egyetlen esetet! Az önkormányzati összejövetel helyzetében — ezúttal messze felülmúlva az idősebbek értékeléseit — azt a magatartást, szerepmegvalósítást értékelték fel, ahol a pedagógus maga is szankcionálható a közösség önkormányzatának szabályai alapján — a közösség életét érintő kérdésekben.

Lehet, hogy ennek a nemzedéknek lesz hallása "szimfóniánkra"? Ez a nemzedék újrafelfedezi magának Makarenkót?